

cea grécă și persană care are mare asemănare cu ea; 2° în privirea conținerii închipuirilor, monumentele asiriene reprezintă mai multe scene din viața religioasă și socială de câtă din cea familiară; 3° mai că nu sunt în ele imagine simbolice și ieroglifice; și 4° arta aci servi mai multă despotului de câtă religiunii. Despre musica și poesia Pabylo-Assyrienilor nu scimă mai nimică.

Sciința este ca și la Egypteni: acele-și condițiuni a localității produsera acele-și fenomene. Prin cunoscintele astronomice Babylo-neni întrecură pe Egypteni: ei aveau ună ană astronomică esactă și sciau a determina întunecimile de lună. Templul lui Belu era totă-o-dată și observatoriu. Mechanica și Geometria erau de asemeina dezvoltate. Scrierea era conică în chipulă cuielor. Magii posedau cu preferința sciința, înse nu înlăturau poporulă de la ea.

II. STATULU MEDO-PERSU.

1. Pozițiunea locului. Între valea riului Indus și între basenulă Tigrului și a Euphratului se redică plătoulă Iranu, patria popóreloră zendice. La sudă acestă plătoulă este mărginită cu océnulă Indică, la nordă și orientă, cu marea Caspică și riulă Oxu. Iranulă formază ună întinsă paralelogramă, lipsită de golfuri și riuri. Inse pozițiunea, clima și productele sunt foarte variate; mărginele diferescă de centru în astă privire. Centrulă compusă în cea mai mare parte din popóre nomade semi-civilisate¹, fū cucerită de Perși; dar cu acéstă cucerire popórele nu-și perdură caracterulă loră celă aprinsă.

¹ Kiaramani, Hedrosi, Ircanti, Sogdiani, &c.

Viața inistorică se dezvoltă numai la sud și la nord-ostul Iranului.

Părțile sudice a Iranului fură ocupate de Međi și Perși. Media (Ardebaidjanul și Kurdistanul) în partea sudică era una din cele mai fertile țeri a Asiei: aci crescău portocalele, alămăele și viele; în partea nordică erau fânațe întinse unde se păscău cai de rasa medă, vestiți în anticitate. Pământurile de pe lângă marea Caspică, cari sunt pline de sucuri ardetore, fură patria focolatrilor (Hebrii). Ecbatana, a căreia urme nu s'au aflată nici pêne acum, fū mai întăiu cetate, pe urmă capitala regatului Međilor, și în fine reședința de véră a regilor perși. Tóte edificiele ei erau durate din cedru și ciparos, și multe din ele acoperite cu aur. Prin Ecbatana trecea un drum mare din Babylonă la Sogdiana pe care se mișcău atât caravanele comerciale cât și órdele inamicilor în Media și din Media. Farsistanul (sėu Persida), numit de poeții perși țera roselor și a filomelelor, se află lângă golful persic, avėndu la nord locuri fecunde și sănėtose, őră la sud arinose. Munții Farsistanului fură patria Perșilor; totu aci se află și Persepolis, a căreia monumente încarcate de inscripțiuni cu litere conice, deveniră obiectu de studiu pentru mai mulți învățați (Niebuhr, Raulinso, Flanden și alții).

În partea nordică și nord-ostică a platoului Iran erau situate: Parthia și Bactria, din cari cea d'ântăia servi de lėgănă vieței istorice acelor mai vechi popore zendice, őră cea de a doua de locu a finirii ei. Parthia la sud őră pustiă, őră la nord, unde munții se plėcă spre marea Caspică, și locul este udat de ometul și torentele ce curg dın munți, posedă tóte vegetalele tropice (vi, smochin, orez, trestie de zachar) și mai cu sėmă este avută în miere. Calitătiele ei rele erau: dese cutremure de pământ, viscole de

ernă, ploele turnătoare de primăveră și miasmele de bălți în timpul verei. Bactria eră situată în caputul nord-ostic al Iranului. Munții ei cuprindeau în sinul lor multe rubinuri, pe costișe pășuni întinse și abundente pentru cai și oi, eră la pôle, locuri fertile, cari puteau nutri o mulțime de ómeni. În acestu chipu Bactria posedá totu felul de produse naturale; avea ínse și locuri arinóse unde vânturile astupau cu arenă nu numai drumurile dar chiar și pe călători. În acestu deșertu ca și pe marea, trebuia cineva să găsescă drumul pe stele. Capitala țerei Bactra eră situată pe unul din afluențele Oxului și formá centrul negótiului asiaticu. Nisce deluri de ruini, lúnga orașul Balea, aréta locul vechii Bactre: vre-o 400 canale cari abăteau apa din munți alătura cu orașul, ni amintescú mărimea lui; la șese mile de la orașu se ínche deșertul. Bactria vechiá putea pune în câmpu pêne la 30,000 de călăreți, și în genere locuitorii ei erau cunoscuți ca cei mai bunii militari.

2. Privire istorică asupra regatului Medo-Pers.

Despre istoria vechiá a Perșilor ni dau scrii scriitorii iudei (Ezdra, Neemia, Esther și profeti) și greci (Ctesias, Herodot, Xenophon și Arrian), poetii perși (Ferducy și Mirkhond) și în fine cărțile sante Zenda-Vesta¹.

Medii și Perșii aparțineau la marea seminția zendá. (seú aricá) carea populá Asia de la riulu Tigru pêne la Indus, și de la riulu Oxu pêne la océnul Indicú. Aceste popóre se deosebiau și prin limbă și prin credințele religioase, de vecinii lor de la nordu și apusú, și sámenau în acestea cu vecinii de la sudu—Induși.

Spunerile sacre a Zenda-Vestei numescú patria primitivá a seminției zende—Paradis (Eriene Vidio), și o punú spre orientu de la Bactria, lúnga munții de la con-

¹ Scriitorii mai noi, cari s'au ocupatú cu deslușirea istoriei perse, sunt: Grotefend, Raulinson, &c.

finiele Indiei. În urmarea ôre-cărei catastrofe fizice, parte din poporul zendă, părăsi acéstă țeră și, mergëndu spre apusă, se aședă în Bactria, India și Persia. Aci, în urmarea influenței localității, nou-veniții primiră ună altă chipă de viețuire și, pușină câte pușină, trecură de la viața nomadă la cea fixă, de la organizarea patriarhală la cea de stată. În Bactria și Međia cetățenia se desvăli mai curândă, pentru că pe aci eră drumul celă mare a caraveloră comerciale. Perșii înse, remaseră multă timpă în starea nomadă și sub guvernământulă patriarhală. După timpulă trecerii Zenđiloră la viața cetățenă, istoria loră se pôte împărți în trei periode: *Bactriană, međenă și persică.*

Despre periodulă bactriană sciri curatū istorice nu sunt; avemă numai nisce legende ce se cuprindū în cărțile religioșe și poetice a Zenda-Vestei. În aceste legende se spune despre lupta đeiloră și aceloră ântăi regi cu spiritele rele și cu popóre selbatice, pe cari ei le infrenară și, cu încetulă, le deprinseră cu agricultura și cu viața stabilă. Eroulă acestuiă periodū fū Djemchid, idealulă unui rege mithicū la Zenđi; elă supuse definitivă spiritele rele și întroduse anulă solară; pe timpulă lui viața eră ca în paradisū: ômenii nu muriaă, totulă viețuiă și înfloriă—ômenii și natura. Cătră finitū înse, Djemchid se supuse influenței reului, și de aceia fū resturnatū de Arabi. Fiulă seă Ferydun, de și recăpătă tronulă părințescū, totuși împurile de aură a lui Djemchid nu se mai reînturnară. În timpulă filoră lui Ferydun urmă lupta Iraniloră cu imperiulă întuneculu, adecă cu popórele vecine turane. Acéstă luptă forméză subiectulă poemei *Chah-name*, a căreia eroū este faimosulă vitézū din orientă, Rustam. Cu venirea la tronă a familiei Kaianiđiloră, din carea tradițiunile orientale deducū și pe Cyră, se începe predominarea Međiei.

Despre periodulă međenă avemă sciri mai positive de

la scriitorii greci. Međia, d'impreună cu Bactria și Persida, recunoscă mai întâi autoritatea Assyrienilor. În timpul lui Sardanapale, Međii deveniră independenți sub conducerea lui Arbaee. La începutul ei aveau o viață curată patriarhală: fie-care genă își avea de comandant și judecător pe patriarchul său. Pe la începutul secolului VII (700 a. Chr.) în urmarea unor turburări interne și a rufeii imputernicirii a Assyriei, Međii fură nevoiți a părăsi viața patriarhală și aleseră de rege pe unul dintre patriarchi, Dejoces. Pentru ca să iasă din rîndul celorlalte patriarchi, Dejoces făcù cetatea Ecbatana și de aci, făcându-se nevedut pentru popor, începù a governa țera. Fiul său Phraorte cuceri Persia, înse în rebelul ce avù cu Assyrienii fù învins și ucis. În timpul fiului său Cyaxare, Asia sud-vestică vedù prima invasiune apopórelor nomade din centrul Asiei, cari, sub nume de Scythi, domniră în Međia 30 de ani. Eliberându-se de aceștia prin viclenia, Cyaxare în unire cu Babylonienii resbună mórtea tată-său, derimă Ninive, ocupă Assyria și avù pentru puțin timp domnirea asupra Asiei sub-vestice. Astyage, cel mai de pe urmă rege a Međiei, fù resturnat, de pe tron de nepotul său Cyru, regele Persilor (560). Aci se finesce periodul predominării Međilor.

Periodul predominării Persilor asupra Asiei, ni represintă doue faze: timpul puterii și a prosperării, de la Cyru pêne la Xerxe I (560—486), și timpul decădınței, pêne la cucerirea Persiei de Alexandru cel Mare (486—330).

a) Timpul puterii și a prosperării. Pe când populațiunea Bactriei și a Međiei eși din starea selbatică și trecù cătră viața fixă, Persii se afla încă în starea patriarhală. Ei se împărțiaș, duple chipul viețuirii și ocupațiunii, în dece genuri, din cari unele erau nobile, altele se ocupa cu agricultura, érá altele erau

nomade. Antëiulü locü între genurile nobile ilü ocupaü Pasargađiü. Din acestü genü, și anume din ilustra familie a Achemenisilorü eși primulü fundatorü a regatului persü. La începutü elü se numia Agradat, érá după ce toți Perșii l'au numitü rege, atunci elü și-a schimbatü numele, după obiceiulü asiaticü, și s'a numitü Cyru seü Kores, adecă sóre.

(Nascerea și tenereța lui Cyru se descrie de tradițiunile popóre în următorulü chipü: Astyage, regele Međilorü, avü o fiică Mandana; odată elü a visatü că fiulü născutü din ea ilü va privá de tronü și va apucá tótá Asia. Inspăimântatü de acésta, Astyage dádü pe ficasa în însoçire după Cambyse, unü principe persü, și cândü ea născü unü fiü, ordoná curténulü seü Harpage să-lü omóre. Harpage nu ucise prunculü, ci-lü dádü unü păstorü care-lü crescü în loculü fiului seü. Ast-feliü Agradatü seü Cyru crescü între păstori și devini înțeleptü mai multü de cum ilü arátá etatea. Odiniórá jucându-se cu alți copii, elü atacá pe unü fiü a unü boeriü care se plânse de acésta chiar lui Astyage. Acéstá împregiurare descoperi origrnea lui Cyru. Astyage cunoscü în elü pe nepotu-seü, ilü ținü câtü-va timpü lungá sine, érá în urmă crescëndü, ilü denumi locoțineteriü alü seü în Persia; pe Harpage și-a resbunatü cumplitü dându-i să mănânce corpulü propriului seü fiü. Cyru nu uitá sórta ce-i pregătise moșu-seü, și de aceea resculá în contră-i pe Perși, bătü pe Astyage, supuse Međia și produse o schimbare totalá în Asia sud-vestică: Perșii devinirá poporü domnitorü în Asia, în loculü Međilorü. Cu tóte acestea Međii, fiindü multü mai civilisați de câtü Perșii, avurá preponderința intelectualé asupra acestora, cari furá nevoiți a împrumuta civilisațiunea de la ei (570 anü a. Chr.,) Cyru fü un rege înțeleptü, marimosü, curagiosü și resbelnicü; elü întróduse o asprá discipliná în armatá, reformá chipulü educațiunii copiilorü și în urmă

se determină a cuceri toate pământurile vecine. Mai înainte cucerii regatului Lydiei, care ocupa totă partea occidentală a Asiei Mică.¹ Chiar Cresu, regele Lydiei, chiâmă asupra-și această nenorocire. Având o puternică armată și unu tesauru plinu, Cresu voi a opri progresele lui Cyru și încheă în contră-i o alianță cu Egyptulu,

¹ Asia Mică din cea mai mare anticitate fu populată de diferite popore, cari-și formaseră staturi independente. Intre cele mai însemnate fură: celu a Phrygiei în centrulu peninsulei, celu a Troiei și celu a Lydiei la occidentu. Afară de acestea, pe termiu sudici se află o mulțime de coloni feniciene, eră pe cei occidentali, grece.

Troienii ocupaū o mică întindere de pământu la nord-vestulu Asiei Mică; în urmă ei supuseră mai multe seminiu mici vecine și se înăvâră prin comerțu și minele de auru ce posedă țera loru. Troia înflori mai cu seamă în timpul domniei lui Priamū celu mai dia urmă rege alu său, carele o infrumuseță cu mai multe edificiu mărețe; dar lui i-a fostu menitu se vađe rinarea politiei sale și a propriei familii; în timpulul lui s'a întâmplat *resbelulu Troiei*.

Căderea regatulu Troiei dădu ocaziune celui de Lydia a se împuternici. În timpulul faimosulu Cresu, cunoscutu prin imensele seale averi și prin luxu, Lydia ajunse la celu mai înaltu gradu de mărire, și domniă asupra tuturoru staturiloru din Asia Mică.

În genere câtă se însemnămū că pucine țeri din lumea vechiă, avură o așa de mare însemnatate istorică ca Asia Mică. Această însemnatate i-o dădu pozițiunea locală, fiind că ea, din preună cu insulele mării Egee, formează ca unu podu din Asia în Europa și vice versa. În urmarea acestia: 1° Asia Mică fu teatrulu resbelorū dintre Asia și Europa, și aci se decise adese ori sorta celoru mai puternice staturi; 2° formându centrulu între orientulu și occidentulu lumii vechi, Asia Mică fu și centrulu c merçului lumii vechi: în ea venău caravanele cu mărfele și produsele Indiei, precum și vasele grece și feniciene pentru a schimba produsele occidentale cu cele orientale; 3° Asia Mică, fiind populată de o mulțim de triburi venite în deferite timpuri din Europa și Asia, și deosebite prin civilizațiune, nu putu forma nici unu statu mare și durabilu, și de aceea ea fu tot-dé-una prada cuceritoriloru străini; 4° Asia Mică fu conductorulu civilizațiunii grece în Orientu și vice-versa.

Babylonia, Grecii din Asia Mică, și Carthaginea, înse fû bătutû și luatû prisonerû. ¹ După cucerirea Lydiei, Cyru își întorse armele contra Babylonului. Balthazar, regele Babylonului, fiindû bătutû în câmpû, se închise în cetate, unde se apëră doui ani de zile. În fine Cyru, abătându apele Euphratului, întrâ pe matca uscată a riului în orașû și-lû luâ. Iudei ce erau duși acolo în sclăviă, căpëtară voie de la Cyru a se întorce în patriă și a-și reedifica templulû din Ierusalimû. Mai nainte încâ fură supuși Grecii din Asia Mică. Phenicienii se supuseră de bună voie, de aceea Perșii nu numai că nu i-aû impilatû, ci i-aû și protejatû în comerciulû lorû. Cea mai de pe urmă espedițiune a lui Cyru fû contra semințielorû scithe, cari rătăciaû prin câmpiile de la nordulû Međiei. În aceste câmpii Cyru întimpină o mulțime de greutăți și, se pare, arû fi fost învinsû mai multû de natură de câtû de curajulû și bărbăția inimicilorû. Cea mai mare parte din armata persă perî, și în una din bătălii cădû însuși Cyru. Spune legenda că Thormyris, regina Scythilorû, plântă capulû lui Cyru într'unû vasû plinû cu sânge, și dise „Be sânge de care ai însetatû tot-dé-una.“ Perșii multû timpû adorară pe Cyru mai ca pe unû deû. Ei îlû numiaû părinte a poporului și în adevëru că pe lûngă bărbăția, elû întruniă și nisce calități nobile: marinimia și ecitatea. Scriitorulû grecû Xenophon îlû luâ de eroiû romanului seu *Cyro,edia*. Cyru lăsă doui fii: Cambyse și

¹ Eatâ imprejurarea ce scăpă pe Cresu de mórtea la care eră condamnatû: aflându-se deja pe lemnele ce erau aprinse, elû esclamá: O Solon! Cyru ordenă să-lû întrebe despre cauza acestei esclămări, și Cresu respunse: „Câți-va ani în urmă a fostû la mine înțeleptulû grecû Solon; arătându-i tóte avuțiile mele m'am numitû de celû mai feritû dintre ómeni, iuse înțeleptulû mi-a đisû: nici unû omû nu se póte đice fericitû pënë cândû trăesece. Atunci nu l'amû cređutû, dar acuma prin o amară esp-riență am aflaû adevărulû cuvintelo-ũ lui“. Cyru luândû în considerațiune, că și elû este omû, că și lui póte să i se schimbe fortuna, graciă pe Cresu și-lû făcû de atauci amiculû și consilierulû seu

Smerdis. Celu mai mare, Cambyse, se sui pe tronü și-lü profanâ prin selbatica sea crușime. Pe lüngä cä erä de unü caracterü selbaticü, apoi iubiä peste mäsura și vinulü, erä dedatü luxului și moleșiei și întroduse la curte în loculü vieței simple de mai nainte, luxulü magnificența și rësipa. Dorindü a-și resbuna contra lui Amasis, regele Egyptului, pentru alianța ce făcuse cu Cresu, elü merse în Egyptü, ilü supuse, ucise pe Psammenitü, regele Egyptului, pe fiulü acestuia și o mulțime de preoți; își bätü jocü de religiunea Egyptenilorü și de rămașițele lui Amasis, escitändü prin acësta o urä neimpacată a Egyptenilorü contra Perșilorü. Ușoara și neasceptata cucerire a Egyptului, îndemnâ pe Cambyse și la alte espedițiuni, înse tôte nu reușirä: armata trämisä în oaza Syuah, la templulü lui ammon, perü förä veste în mijloculü câmpiilor Libyei; o altä armată cu care Cambyse voiä sä cucerescä avuta Ethiopie, fu nevoitä, din cauza fometei, a se întörce înapoi neajungëndü nici chiar la confiniile Ethiopiei. Din acestü momentü Cambyse nici mai putü reținé caracterulü seü celü crudü: mai nainte încă ucisise pe frate-seü Smerdis, acum ucise pe sorä-sa și torturä pe Perși și Egypteni. Pe cândü elü se aflä în Egyptü, unü magü međiänü, profitändü de asämënarea ce avea cu fratele seü Smerdis, se proclamä de rege a Persiei. Auđindü de acësta Cambyse porni de îndată acasä, înse pe drumü se räni din întemplare și muri din acestä ranä. Falsulü Smerdis nu guvernä multü timpü, pentru cä viclenia lui se descoperi curöndü, și Perșii ilü uciserä d'impreună cu toți magii Međiei. Perșii serbau în fie-care anü điua uciderii magilorü sub nume de *magofoniä*, ca un triumfö a naționalității lorü asupra celei mede. Complotistii puserä pe tronü pe celü mai de apröpe nömü a lui Cyrü, Dariu, fiulü lui Hystaspe.

Dariu I Hystaspe este celü mai faimosü din regii

perși, după Cyru. Cyru și Cambyse nu avură timp să se ocupe cu organizațiunea internă a statului; era Dariu, continuându cuceririle cu scopul de a da Persiei limitele sale naturale, dădă în același timp statului persă o organizație definitivă. El împărți statul în 20 de satrapii și provinciile, determină ordinea guvernării lor și crescă tesaurul public și armata. Din întreprinderile lui militare mai însemnate sunt: 1° Turburările întâmplătoare în Persia în timpul falsului Smerdis, dădură motivul Babylonenilor, a se sustrage de sub domnia Persilor, și se apărură așa de bine în cântă Dariu 20 de luni asediă Babylorul, și numai devotarea persului Zopyre dădă această poliție în mânele regelui Persiei. Dariu ordonă a crucifica 3,000 de babiloneni și a derma mării cei tari a Babylorului; 2° Expedițiunea în Scythia avă ună îndoită scopul: dorința de a asigura provinciile nordice de încursiunea popoarelor nomade, și dorința de a posedă toate malurile mării Negre, cari, prin abundența productelor lor, aveă o mare importanță comercială. Dariu strinse o armată formidabilă, trecă Dunărea peste ună podul făcută de el, și intră în pământul Scythilor cari locuiau spre nord de la mările Négră și Caspică. ¹ Scythii retrăgându-se atraseră pe Dariu în nisce câmpii necultivate și fără apă, și aci începură a-lă ataca câte puțin. Dariu perșindă cea mai mare parte din armată se întorse înapoi, avându norocul

¹ Scythia (după Herodotul) ocupă Moldova, Galicia, Ucraina și Rusia de mijloc până în râul Ocha. Ea cuprindea trei semănți: tatară, fină și în parte slavonă. Aceste semănți se împărți-ă în o mulțime de genuri, din cari celăl mai de căpitanie era ală Scythilor regali. În timpul lui Dariu ei erau în celăl mai de josă gradă de civilizație. Numai Scythii regali erau agricultori, ce, alți toți erau nomadi: nu aveă nici poliți nici sate; se stremu-tău din loc în loc cu nisce care scărțitóre, trase de boi și se nutriau cu păstoria. Civilizațiunea grăcă, care începuse a strebate între ei de la coloniile grece de pe malurile mării Negre, nu era nici cum suferită.

că Grecii pe cari i-a lasatŭ sâ pázescă podulŭ, nu s'au înduplicatŭ la consiliile Scythilorŭ spre a-lŭ nimici. Ca urmare a expedițiunii aceste, fŭ cucerirea Macedoniiei de cãtră unulŭ din generalii lui Dariu. În fine, 3° resbelulŭ cu Grecii, începutŭ de Dariu, fu cu totulŭ desavantajosŭ: elŭ gloricã numai pe Greci, era Dariu și succesorii sei sacrificarã în elŭ sume enorme de bani și de ómeni.

b). *Tempulŭ decãdentei.* Cu mórtea lui Dariu Hys-taspe se finesce periodulŭ fericitŭ a vieței Perșilorŭ; dupã elŭ statulŭ slãbesce și în fine perde independința.

Causele slãbirii Persiei furã urmãtórile eveneminte istorice, întemplate dupã mórtea lui Dariu I: 1° expedițiunile în Grecia cari costarã o mulțime de bani și de ómeni, așa în cãtŭ Perșii începurã a nãimi armate din greci și popórele nomade din centrulŭ Asiei. Acești mercenari, ne deprinși cu disciplina, devenirã curóndŭ bande de hoři cari prãdau chiar Persia și mai cu sémã în timpŭ de pace; 2° rescólele satrapilorŭ cari, dupã mórtea lui Dariu, însușindu-și puterea militarã și civilã, se resculau necontentitŭ contra regilorŭ, era cei de prin provincie departate, devenirã ca regi independiți; 3° rescólele Egyptenilorŭ, susținuți de Greci, cari costarã pe Persia multe mi de armatã; 4° influința femeilorŭ, intrigile de la curte și nedeterminarea succesiunii tronului, cari aduceau dese schimbãri de regi: rarŭ rege se sui la tronŭ fórá a masacra adversarii și némurile sale, așa în cãtŭ tronulŭ persanŭ devenia la fie-care schimbare de rege, o scenã sãngerósã; 5° diversitatea raselorŭ ce-lŭ compunea. Din timpulŭ lui Dariu, Persia întindându-se de la Indus pêne la marea Mediteranã și de la Iaxarte pêne în pãrțile de sus a Nilului, conținea o mulțime de popóre diferite prin religiune, limbã, moravuri și deprinderi, pe cari-i unia numai arma și forția brutalã, și cari, la ori ce ocaziune, se încercau a se sustrage de sub domnirea persanã.

(+)

Dariu I Hystaspe avu de succesorü pe mändrulü seü fiü Xerxe I, care voiá ca și chiar elementele să i se supună. Voindü a resbuna desonórea făcută pärintelui seü de Greci, elü cu o puternică armată porni în Grecia; ínse Grecii animați de amórea de patriá, ímprăstiará númerocele órde persane, și constrânserá pe Xerxe a fugi cu rușine în Persia. Elü fù ucisü de șefulü gardei sale, care puse pe tronü pe Artaxerxe I Longimanü. Acesta fù éráși bätutü de Greci, și constrânsü a inchia pace, după condițiunile căreia Persia renunță la domnirea asupra colonielerü grece din Asia Mică. Mai departe istoria Persiei ni represintă numai doué domnii mai ínsemnate: cea a lui Artaxerxe II, Mnemonulü și cea a lui Dariu III Codomanulü. Domnirea lui Artaxerxe II este ínsemnată prin intrigele seraiului și prin resbelele cu Grecii. Nefiindü iubitü de muma-sea Parysatis, elü fu nevoitü, chiar la începutulü domnirii sale, a duce resbelü cu fratele seü Cyru celü ténérü, care erá ajutatü de Greci, și care și muri în acestü resbelü, de și Gresii, aü ínvisü. După aceea la curtea lui Artaxerxe începü a domina muma-sea, care îi alungá toți amicii și-i otrávi soția; în urmă fiulü seü Dariu, compuse în contrá-i unü complotü care se descoperi și costá viața complotistilorü. În fine aurulü persanü și ura celorü alți Greci cătrá Spartiați mántü Persia de resbunarea regelü Spartei, Agesilas, și reintórse chiar Perșilorü domnirea asupra colonielerü grece din Asia Mică, după condițiunile păcii lui Antalcidas.

Artaxerxe III Ochu, succesorulü lui Artaxerxe II, modelü de tiranü orientálü, suindu-se la tronü prin masacrarea tuturorü fráțilorü seü, resbuná rescóla Egiptenilorü în modulü celü mai sângerósü. După mórtea lui, tronulü persanü mai fu încă udatü de sânge regalü péné cândü în fine, adveni la tronü Dariu III Codomanulü, care cu tóte calitățile séle cele bune, nu putü res-

tatornicí puterea de mai înainte a Persilorú, și căđú în fine sub loviturile lui Alexandru celú Mare alú Macedoniei. Bătutú în trei rúndurí (lúngá Granicú, Issa și Ar-bela) Dariu căutá unú asilú în íntrulú Asiei și fú ucisú de unú satrapú alú sêu Bessus. Cu Dariu III încetá regatulú persú care durá 230 da aní.

3. Civilitatea Medo-Persiloru. Regele în Persia erá domnú absolutú asupra vieței și averei supușilorú sei, cari toți se numiaú servi regali; pontificele dispárea înaintea regelú în Persia. Regele erá și prin aceea mai tare cá erá adoratú ca o persóná sacrá. De și Perșii aveaú legi și chiar la curte se aflá unú deosebitú colegiú de 'judecátori cari esplicáú și judecaú dupre legi, totuși regele nu erá márginitú nici prin legi nici prin judecátori, cari, la întrebarea lui Cambyse de póte fratele lua în ínsoçire pe sora sea? respunserá: cá ast-feliú de lege nu esistá, dar este o alta, cá regele póte face ce vre. Scriitorii vechi represintă curtea persaná și vi-ața privatá a regilorú, în tocmai așa precum se aflá ea astá-zí la Orientú. Curtea și guvernáméntulú de lúngá curte se numiaú pórtá. Frica ce însuflá persóná regalé erá ca-
usa pentru care orí și ce persóná nu putea să se apropie de rege de câtú cu presente și cu ochii în páméntú, erá pen-
tru a vorbi cu elú trebuia a se prosterne: elú erá încunju-
ratú, de o mulțime de funcționari, numiți în de comunú ochii séú urechele regelú. Unii din acești funcționari presentaú regelú tóte hârtiele de statú, alții erau trámiși prin pro-
vincii pentru a observa credința satrapilorú. Despre mul-
țimea suitei regale se póte conchide de acolo cá, în fie-
care di mâncaú la mésá regalé ca la 15,000 ómeni. Pen-
tru rege să pregătiá o mésá deosebitá: elú, ca domnú și stépénú a tótá țera, mánca totú ce erá mai bunú și
mai scumpú. De și Dariu Hystaspe își alese de reșe-
dință orașulú Susa, ínse regii persani își stremutaú re-
ședința după sesónele anului; véra petreceau în Echa-

tana, érá de cátră tómnă se strămutău în Babylonia. Marele luxú, lingușirea și îngiosirea ce încunjurá pe regii Persi li stricá caracterulú celú bunú, formatú prin o buná educațiune ce în de comunú li se dá. Deprindú-se în desfrénări și tiránie, ei uitaú frumósa regulá ce li érá rostitá în fie-care și de cátră unulú din nobili: „Sire, scólá și gândesce la îndatoririle ce ȕeulú Ormuz a pusú asupra-ȕi făcendu-te rege.“ Tipulú regelú persú ni-lú represintă Xerxe, care bate marea, a-runcá în ea ferá și cere supunere de la elemente.

Despotismulú și domnirea Persilorú se rádemá pe o armată immensá, recrutată la începutú numai dintre Persi, érá mai apoi din mercinari, și carea érá împrașciată prin provincií și în giurulú curȕii. În casurí estraordinare, regele ordoná inarmarea tuturorú supușilorú sei, și atunci se formá o miliȕiá de diferite naȕiuni, costume și arme. Administraȕiunea se gerá prin 20 de satrapí pe cari-l inspectaú ochii și urechiele regelú. Caste la Persi nu esistaú, fiindú cá meseriile nu erau eriditate, și de și poporulú se împárȕiá în preoȕi, militari, agricultorí și meseriași, totuși astá împárȕire nu érá făcutá din principiú ci numai din cause locale, pentru cá agricultorí, de esemplu, erau consideraȕi între persónele onorifice. Zenda-Vesta predica pace și amóre între corpurile societáȕii. Relaȕiunile familiare se basau pe monogamiá (numai regele putea sá aibá mai multe femei), pe dreptulú femeii de a avé proprietate și pe puterea absolutá a párinȕilorú asupra fiilorú. Páméntulú se considerá ca proprietate a regelú. Impositele se dedea în produse séu în metale vęrsate (lingots). Fie-care provinciá trebuia sá trámitá regelú totú ce avea mai bunú, sá întreȕiná armata și satrapulú cari o jáfuiáu fórá milá. Orașele se dedeaú presentú de cátră rege nobililorú. Agricultura érá înfloritá, érá industria și comerȕiulú erau despreȕuite și se esercitaú de sclavi.

Credința primitivă a Perșilor eră adorarea corpurilor ceresce; în timpulul lui Cyru primindu-se învățatura magilor, se întroduse în Persia cultul focului, provocat de terenul vulcanic a Međiei septentrionale. În timpulul lui Dariu I, pôte și mai de timpuriu, încă din periodul bactricu, se arêta în Persia un reformator, de origine deescă, *Zoroastru* (Zerdust), care fundă o nouă religiune pe principiul luptei între lumină și întuneric, bine și rău (dualismul). Învățatura lui Zoroastru se cuprindea în cartea sacră *Zen a-Vesta* (cuvântu viu). Ea este chemată a împlé pământul de bucuriă: prin ea se voru împaca leul cu mielul, Éccé trasurile fundamentale a acestei învățături: Timpul celu eternu, înfinitu și fôră de începutu (Zervane-Akerene) creâ doué spirite: pe Ormuz, binele eternu, adevêrul și lumina, și pe Ahriman, care fiindu creatu curatu și luminos, cădu și deveni reprezentantele rêului și a întunericului; ambi se află în luptă. Fie-care deitate creêze făpturi din lumea vêdută și nevêdută ca pre nisce instrumente de luptă. Totu bunul este creatu de Ormuz și totu reul de Ahriman. Spiritele, ómenii și animalele sunt împărțite în curate și necurate; cele d'anteiu sunt creaturi și slugi a lui Ormuz, cele de alu doilea a lui Ahriman. Cea ântêia pãreche de ómenii cădu, pentru că mâncă din bucatele oprite din îndemnul lui Ahriman. Lângă tronul lui Ormuz staú șapte amșaspanđi sêu principii a luminei, loru li sunt supuși geniele binelui (Isede'e) și ângerii pãzitori ómenilor. Totu așa și tronul lui Ahriman este încunjurat de șapte divi sêu principii a rêului, căroro sunt supuși demonii mai mici. Lupta lui Ormuz cu Ahriman are să se finescă prin acea că Ahriman va fi învinsu, împărăția întunericului nimicită, lumea vechiă destrusă prin focul unei mari comete. și Ahriman se va curăți prin foc; va eși unu pământu frumos și eternu neschimbatu; bi-

nele se va împăca cu réulă și va fi o împărăția de lumină și de bine: atunci va sosi timpulă de aură a lui Djemchid. Regula principală a moralității Perșiloră eră : sirguesce-te în tôte a urma lui Ormuz și urésece pe Ahriman. Conservarea învățăturai lui Zoroastru eră încredințată magiloră séu preoțiloră. Ei se consideraă ca miđiocitoră între ței și ómenă ; prin ei se arătă voia lui Ormuz și totă prin ei rugăciunila ómeniloră mergeăă la tronulă țeiloră. Ei eraă confesoră și educătoră regiiloră înse în guvernămētulă nu se amestecăă. Zenzii nu aveaă nici idoli, nici temple: ei aduceăă sacrificii pe munții înalți sóreului, luneă séu foculă eternă.

În urmarea ună ast-feliă de cultă, architectura templieră nu pută să se desvólte în Persia : precumulă la Induși orașele constaă d'ntr'ună măreță templu încunjurată cu colibe, așa la Perși ele constaă d'ntr'ună palată măreță încunjurată cu colibe. Architectura civilă și pictura se desvoltară mai bine ; se pôte judeca despre ele din ruinele Persepolei, unde se încronaă și se îngropăă regii și cari aveaă ó însemnare sacră la Perși. Din desgropările lui Layard în Ninive, și din comparațiunea acestoră obiecte cu ruinele Persepolei, se vede că arta persană avă de modelă pe cea asiriană, și că construcțiunile Perșiloră se repórtă la periodulă Achemeniđiloră, cândă aceștia cuceriseră regatele din valea Tigrului și a Euphratului.

Sciințele se desvoltară pučină la Perși. Ei desprețuindă sciințele se ocupaă mai multă cu resbelulă, érá sciința eră lasată mai cu sémă popóreloră cucerite : Međiloră Babyloneniloră, Egipteniloră și Greciloră din Asia-Mică. Ca basă a înțelepciunii se consideră Zenda-Vesta. Copii în Persia se consideraă ca proprietate a statului și de aceea și educațiunea loră eră cu totulă guvernamentală. Număi băeții se educaă pêne la 6 ani a casă la ală 7-le intraă în scólă ; pêne la etatea de 15 ani

se esercitaū în deprinderi militare și li se insufla nisce idei aspre de dreptate, subordinațiune și modirațiune. Nu și scie dacă învățaū și carte. La 26 de ani se finia educațiunea.

Din tôte celea ce amū șisū despre Perși se pôte conchide că, caracterulū regatului persū, în periodulū înfloririi sale s'a manifestatū în așintiri cătră cuceriri; éra în periodulū decadentei, în intrigele de la palatū și în turburările interne.

III. PHENICIENII SI CARTHAGINENII.

1. Istoria Phenicienilor. Phenicienii viețuiră spre Nordū-Vestū de la Palestina, pe malulū mării Mediterane, într'unū pământū lungū ca de 9 poște și largū ca de 2. Acestū pământū éra arinosū, și prin urmare necapabilū nicī de viața agricolă, nicī de cea păstoréscă; inse aveá altū avantajū: totū țermulū apusénū alū Pheniciei cuprindea o mulțime de porturi și golfuri frumoșe, éra munții Libanului éraū plini de arbori renumiți pentru construirea navelorū. Acéstă calitate a țerei ocupată de Phenicieni, făcū din ei bunī marinari cari escelară prin comerciū, indūstriă și manufacturi; prin fundarea de coloniī în diferite părți a lumii și prin pacifica respândire a civilizațiunii. Despre vieța Phenicienilor avemū sciri numai în fragmente la scriitorii hebrei și greci (Ezechiel și Herodotū).

Fórte de timpuriū (pe la 1450 a. Chr.) se găsescū politii frumoșe și avute în Phenicia, din cari mai cu sémă sunt de însemnatū: Sidon (Saide), Tyru, Aradu și Tripolis. În distanța d'între aceste și alte politii a Pheniciei éraū o mulțime de fabrice, cari tôte la unū locū luate, presentaū unū întinsū orașū, cuprinsū de cea mai mare activitate, mai așa precum este astă-zi Londra